

Article history:

Received 24 January 2026

Revised 01 June 2026

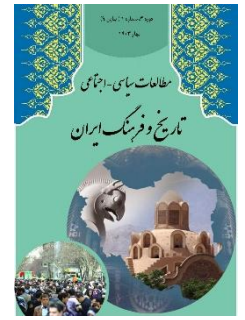
Accepted 08 June 2026

Initial Publication 05 September 2026

Final Publication 23 September 2026

Journal of Social-Political Studies of Iran's
Culture and History

Volume 5, Issue 3, pp 1-17

An Analysis of Power Relations and Popular Culture in the Safavid Era:
A Case Study of Nowruz Carnivals

Fatemeh. Ghalavand^{1*}

¹ Assistant Professor, Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: f.ghalavand@pnu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Ghalavand, F. (2026). An Analysis of Power Relations and Popular Culture in the Safavid Era: A Case Study of Nowruz Carnivals. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 5(3), 1-17.

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

This article examines the relationship between power and popular culture in the Safavid era through a case study of Nowruz carnivals. It argues that Nowruz in this period was not merely a calendrical, domestic, or inherited Iranian festival, but a social, ritual, and political arena in which authority was represented, negotiated, softened, and reproduced. The Safavid state, relying on the combination of Iranian kingship, official Shiism, courtly ceremony, and the organization of urban space, used Nowruz as an opportunity to display royal magnificence, renew political loyalty, regulate social hierarchy, and connect Iranian cultural memory with Shiite legitimacy. At the same time, popular culture did not play a passive role in this process. Ordinary people, guilds, markets, neighborhoods, musicians, performers, and families gave social vitality to the festival through public participation, visits, new clothing, gift exchange, ritual consumption, collective joy, and festive presence in urban spaces. The findings show that Nowruz carnivals created a temporary and controlled suspension of everyday order. This suspension allowed for the experience of joy, social interaction, bodily display, sound, movement, and public participation, without necessarily leading to the complete rejection of political order. From this perspective, Safavid Nowruz should be understood as a multilayered field in which royal power, official religion, Iranian tradition, and everyday social life intersected. The article concludes that power in the Safavid period was not exercised only through institutions, commands, military force, or coercion. It was also reproduced through ritual, celebration, urban space, embodied performance, music, gift exchange, and collective memory. Therefore, the study of Nowruz carnivals provides a valuable perspective for understanding how early modern Iranian political authority operated through both official ceremony and the participatory energies of popular culture.

Keywords: Safavid Era; Nowruz; Popular Culture; Power Relations; Carnival; Urban Rituals; Safavid Shiism

EXTENDED ABSTRACT

The Safavid era represents one of the most significant turning points in Iranian history, not only because of the consolidation of a centralized monarchy and the official establishment of Twelver Shiism, but also because of the complex ways in which political authority entered the sphere of public ritual, urban spectacle, collective celebration, and popular culture. This study examines the article topic, “An Analysis of Power Relations and Popular Culture in the Safavid Era: A Case Study of Nowruz Carnivals,” by treating Nowruz not merely as a seasonal or calendrical celebration, but as a symbolic arena in which monarchy, religion, urban society, and popular practices intersected. The persistence of Nowruz in the Islamic period demonstrates that this festival retained deep cultural legitimacy among Iranians and continued to serve as a marker of temporal renewal, social cohesion, and collective identity (Shahbazi, 2000). In the Safavid period, however, Nowruz acquired additional meanings through its incorporation into the ceremonial language of the court and its reinterpretation within a Shiite political order. The historical analysis of the synchronization and symbolic association of Nowruz and Ghadir in Safavid culture indicates that the Safavid state sought to connect Iranian festive memory with Shiite concepts of legitimacy, authority, and sacred time (Miri & Pirmoradian, 2019). Therefore, the central problem addressed in this study is how Nowruz carnivals functioned as social fields through which power was represented, negotiated, softened, and reproduced, while popular culture simultaneously maintained its own performative vitality.

The conceptual foundation of this study rests on an expanded understanding of power. Power is not approached only as coercion, military force, royal command, or bureaucratic hierarchy; rather, it is understood as a relational and symbolic process that operates through rituals, spaces, bodies, sounds, garments, gifts, ceremonies, and collective emotions. Studies on the relationship between religion and state in Safavid Iran show that Safavid authority depended on a careful combination of royal charisma, Shiite legitimacy, administrative organization, and symbolic performance (Aghajari, 2001). The officialization of Shiism did not merely alter theological discourse; it reshaped political identity, public ritual, and the moral vocabulary through which sovereignty was justified (Jafarian, 2000). More recent work on religion and state in the Safavid era similarly emphasizes that Safavid rule should be understood as a political-cultural formation in which religious authority and royal power mutually reinforced one another (Mirahmadi, 2023). Within this formation, popular culture was neither a passive residue of everyday life nor a fully autonomous sphere outside power. It consisted of customs, festive practices, music, foodways, clothing, neighborhood interactions, market activities, jokes, performances, and forms of public participation that both interacted with and sometimes complicated official culture. Nowruz was especially important because it allowed the state to appropriate a deeply rooted Iranian ritual while also allowing ordinary people to enact forms of joy, sociability, display, and communal belonging. In this sense, the Safavid Nowruz carnival may be understood as a negotiated field, where official authority and popular energy coexisted in a dynamic and sometimes tense relationship.

Historically, the Safavid state made extensive use of ceremonies and public spectacles to transform political authority into visible and emotionally charged experience. Chronicles such as Hasan Beg Rumlu’s historical account illuminate the early Safavid project of political and religious consolidation (Rumlu, 2005), while Qāḍī Aḥmad Qumi’s chronicle provides important evidence for the political culture, courtly world, and social atmosphere of the Safavid period (Qumi, 1980). The reign of Shah Abbas I was particularly crucial because the monarchy became more adept at organizing space, ceremony, military

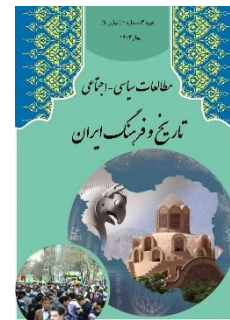
authority, elite hierarchy, and public visibility. Iskandar Beg Turkmen's historical narrative demonstrates how royal action, court ceremony, and political order were closely intertwined in the representation of Shah Abbas's sovereignty (Turkmen, 1971). Falsafi's study of Shah Abbas I further shows that the king's authority was not limited to administrative reform or military success; it also depended on symbolic presence, ceremonial grandeur, and the calculated display of kingship (Falsafi, 1968). In this context, Nowruz ceremonies became opportunities for the annual renewal of political relations. Gift exchange, robe-giving, public audiences, poetic praise, festive gatherings, and the presence of dignitaries all contributed to the reactivation of social hierarchy around the person of the shah. The courtly dimension of Nowruz was therefore not incidental; it was part of a broader Safavid strategy of rendering power visible, desirable, and socially embedded.

At the same time, the popular and urban dimensions of Nowruz cannot be reduced to courtly ceremony. Safavid society was marked by the interaction of multiple groups: the shah and royal household, Qizilbash elites, ghulams, clerics, administrators, merchants, artisans, musicians, poets, neighborhood communities, religious minorities, and ordinary urban residents. The emergence of new Safavid elites and the reconfiguration of social and political hierarchies suggest that Safavid power operated through a complex social matrix rather than through a simple royal command structure (Babaie et al., 2004). Nowruz brought many of these groups into a common festive temporality. Markets became active centers of preparation and exchange; households participated through clothing, food, hospitality, and visits; poets and writers produced Nowruziyeh compositions that connected spring, renewal, royal praise, and prosperity (Zarneshan & Jafari, 2012); and musicians and performers contributed to the sensory transformation of the city. Research on musical life in the Safavid era, especially through textual sources and European travelogues, confirms that music played an important role in courtly and social contexts and formed part of the affective atmosphere of celebration (Parsaeirad et al., 2020). From this perspective, the Nowruz carnival was not merely a ceremonial instrument imposed from above. It was also a lived social event, animated by markets, neighborhoods, sound, movement, bodily presence, and collective pleasure. The city during Nowruz became a performative space in which people could see power, but also see one another, participate in festive exchange, and experience a temporary alteration of ordinary social time.

European travel accounts are particularly valuable for reconstructing the visible and performative aspects of Safavid public life because they often record details neglected by official chronicles. Chardin's observations on Persian customs, ceremonies, sociability, and urban life offer important insight into how rituals and public practices structured everyday experience in Safavid Iran (Chardin, 1988). Ranjbar and Mousavi's analysis of Iranian customs and traditions from Chardin's perspective further underscores the importance of these accounts for understanding the social meanings of ritual behavior, festive customs, and collective practices in the Safavid period (Ranjbar & Mousavi, 2019). Kaempfer's account also provides evidence of courtly order, political display, and the visible forms of Safavid authority (Kaempfer et al., 1987), while Tavernier's travel writing contributes to the understanding of trade, markets, movement, and material culture that surrounded festive life (Tavernier, 1889). Olearius's account of diplomatic travel to Persia reveals how ceremonies, receptions, and public appearances communicated royal authority to foreign observers (Olearius, 1669), and Della Valle's narrative offers additional insight into social customs, dress, bodily presentation, and cultural difference as seen through European eyes (Della Valle, 1892). These travelogues must be read critically because they reflect foreign perceptions and cultural biases, yet they remain indispensable for analyzing the carnival-like dimensions of Nowruz: spectacle, sound, public

movement, visual excess, festive consumption, and the temporary intensification of urban sociability. Matthee's work on pleasure and consumption in Iranian history further helps situate Nowruz within broader practices of leisure, stimulants, conviviality, and social enjoyment, reminding us that Safavid society cannot be understood only through the language of orthodoxy, war, and statecraft ([Matthee, 2005](#)).

This study concludes that Nowruz carnivals in the Safavid era were neither purely popular festivals nor merely instruments of royal propaganda. They were complex ritual arenas in which power and popular culture shaped one another. The Safavid state used Nowruz to display hierarchy, renew loyalty, connect monarchy with sacred and Iranian time, and transform sovereignty into a visible and emotionally persuasive experience. Yet the vitality of the festival depended on popular participation: the movement of people through the city, the activity of markets, the performance of music, the exchange of gifts, the renewal of clothing and homes, and the collective experience of joy. The carnival quality of Nowruz lay precisely in this temporary transformation of social time and urban space. It allowed ordinary life to be suspended, intensified, beautified, and reorganized without completely overturning the political order. Power appeared in festive form, while popular culture gained visibility within a managed but meaningful public sphere. Thus, the Safavid Nowruz carnival reveals that political authority in early modern Iran was not reproduced only through institutions, armies, decrees, or religious doctrines; it was also reproduced through rituals of joy, spectacles of renewal, symbolic exchange, public participation, and the shared cultural memory of beginning again.

واکاوی مناسبات قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی؛ مطالعه موردی کارناوال‌های نوروزی

فاطمه قلاوند^{۱*}

۱. استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: f.ghalavand@pnu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

قلاوند، فاطمه. (۱۴۰۵). واکاوی مناسبات قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی؛ مطالعه موردی کارناوال‌های نوروزی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۵(۳)، ۱-۱۷.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

این مقاله به واکاوی مناسبات قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی با تمرکز بر کارناوال‌های نوروزی می‌پردازد و می‌کوشد نشان دهد که نوروز در این دوره صرفاً یک جشن تقویمی، خانوادگی یا بازمانده‌ای از سنت‌های کهن ایرانی نبود، بلکه به صحنه‌ای اجتماعی، آیینی و سیاسی برای بازنمایی، مذاکره و بازتولید قدرت تبدیل شد. دولت صفوی با تکیه بر ترکیب سلطنت ایرانی، تشیع رسمی، آیین‌های درباری و سازمان‌دهی فضاهای شهری، از نوروز به عنوان فرصتی برای نمایش شکوه سلطنت، تجدید وفاداری سیاسی، سامان‌دهی سلسله‌مراتب اجتماعی و پیوند دادن هویت ایرانی با مشروعیت شیعی بهره گرفت. در مقابل، فرهنگ عامه نیز در این فرایند نقشی منفعل نداشت؛ مردم، اصناف، بازار، محله‌ها، موسیقی‌دانان، گروه‌های نمایشی و خانواده‌ها از طریق حضور در آیین‌های نوروزی، دیدوبازدید، پوشیدن لباس نو، هدیه‌دهی، مصرف آیینی، شادی جمعی و مشارکت در فضای عمومی، به این جشن معنا و حیات اجتماعی می‌بخشیدند. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که کارناوال‌های نوروزی نوعی تعلیق موقت و کنترل‌شده نظم روزمره ایجاد می‌کردند؛ تعلیقی که امکان تجربه شادی، اختلاط اجتماعی، نمایش بدن، صدا، حرکت و مشارکت عمومی را فراهم می‌ساخت، بی‌آنکه الزاماً به نفی کامل نظم سیاسی منجر شود. از این منظر، نوروز صفوی را باید میدانی چندلایه دانست که در آن قدرت سلطنتی، دین رسمی، فرهنگ ایرانی و زندگی روزمره مردم با یکدیگر تلاقی می‌یافتند. نتیجه مقاله بیانگر آن است که قدرت در عصر صفوی تنها از مسیر نهاد، فرمان و اجبار اعمال نمی‌شد، بلکه از طریق آیین، جشن، فضا، بدن، موسیقی، هدیه و حافظه جمعی نیز بازتولید می‌گردید.

کلیدواژگان: عصر صفوی؛ نوروز؛ فرهنگ عامه؛ مناسبات قدرت؛ کارناوال؛ آیین‌های شهری؛ تشیع صفوی

مطالعه مناسبات قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی، به‌ویژه از خلال آیین‌های نوروزی و صورت‌های کارناوالی آن، امکان فهم لایه‌هایی از تاریخ اجتماعی ایران را فراهم می‌سازد که در روایت‌های صرفاً سیاسی، نظامی یا دودمانی کمتر دیده می‌شوند. عصر صفوی تنها دوره‌ای از تمرکز دولت، رسمیت‌یافتن تشیع، توسعه مناسبات دیوانی و شکوفایی هنر درباری نبود، بلکه دوره‌ای بود که در آن قدرت سیاسی برای تثبیت خود ناگزیر از ورود به قلمرو نمادها، آیین‌ها، جشن‌ها، سوگواری‌ها، نمایش‌های شهری و بدن‌های اجتماعی شد. در چنین زمینه‌ای، نوروز صرفاً یک جشن تقویمی یا یادگار باستانی نبود، بلکه صحنه‌ای چندلایه برای بازنمایی سلطنت، تنظیم مناسبات اجتماعی، ادغام عناصر ایرانی و شیعی، تولید شادی عمومی، و مدیریت رابطه میان دربار و مردم به شمار می‌آمد. منابع تاریخی و سفرنامه‌ای نشان می‌دهند که آیین نوروز در ایران صفوی، به‌ویژه در شهرهایی چون اصفهان، با مجموعه‌ای از تشریفات درباری، هدیه‌دهی، خلعت‌بخشی، موسیقی، تماشا، حضور عمومی، آرایش فضاهای شهری و مشارکت گروه‌های مختلف اجتماعی همراه بود؛ چنان‌که گزارش‌های مربوط به تداوم نوروز در دوره اسلامی نشان می‌دهد این جشن در عصر صفوی نه تنها حفظ شد، بلکه در پیوند با قدرت سلطنتی و آیین‌های رسمی معناهای تازه‌ای یافت (Shahbazi, 2000). از سوی دیگر، تحلیل تاریخی هم‌زمانی و پیوند نمادین نوروز با عید غدیر در دوره صفوی نشان می‌دهد که دولت صفوی می‌کوشید سنت‌های ایرانی را با نشانه‌های مشروعیت شیعی ترکیب کند و از این راه، آیینی که ریشه‌ای دیرینه در حافظه فرهنگی ایرانیان داشت، در دستگاه معنایی دولت شیعی بازخوانی شود (Miri & Pirmoradian, 2019). بنابراین، مسئله اصلی این مقاله آن است که کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی چگونه به میدان تعامل، بازنمایی، مذاکره و گاه کنترل مناسبات قدرت و فرهنگ عامه تبدیل شدند.

اهمیت این موضوع از آنجا ناشی می‌شود که بسیاری از پژوهش‌های مربوط به صفویه، با وجود ارزش علمی فراوان، بیشتر بر ساخت دولت، روابط خارجی، جنگ‌ها، تشیع رسمی، سازمان دیوانی، معماری، هنر درباری یا زندگی شاهان تمرکز کرده‌اند و فرهنگ عامه در آن‌ها غالباً به صورت حاشیه‌ای مطرح شده است. آثاری که به ساختار سیاسی و مذهبی صفویه پرداخته‌اند، نشان داده‌اند که دولت صفوی از همان آغاز با نوعی طرح سیاسی - مذهبی گسترده برای سازمان‌دهی جامعه ایرانی همراه بود (Savory, 1980). همچنین پژوهش‌هایی درباره رابطه دین و سیاست در صفویه روشن ساخته‌اند که تشیع رسمی تنها یک باور مذهبی نبود، بلکه به زبان قدرت، نهادسازی، مشروعیت‌بخشی و تمایز هویتی دولت صفوی بدل شد (Jafarian, 2000). در همین امتداد، تحلیل‌های جدیدتر درباره دین و دولت در عصر صفوی بر این نکته تأکید کرده‌اند که قدرت صفوی خود را از راه ترکیب سنت‌های سلطنت ایرانی، مشروعیت مذهبی شیعی، اقتدار کاریزماتیک شاه و شبکه‌های دیوانی و آیینی تثبیت می‌کرد (Mirahmadi, 2023). با این حال، برای فهم کامل این قدرت باید پرسید که مردم، بازار، اصناف، محله‌ها، گروه‌های نمایشی، نوازندگان، لوطیان، تماشاگران و مشارکت‌کنندگان عادی چگونه در این صحنه حضور داشتند. نوروز، دقیقاً به سبب ماهیت عمومی، شادمانه، آیینی و شهری خود، یکی از بهترین موارد برای پاسخ به این پرسش است.

نوروز در عصر صفوی را باید هم‌زمان در سه سطح بررسی کرد: سطح درباری، سطح شهری و سطح مردمی. در سطح درباری، نوروز فرصتی برای نمایش شکوه سلطنت، تجدید رابطه شاه با درباریان، اعطای خلعت، دریافت هدایا، سامان‌دهی مراتب سیاسی و تأکید بر محوریت شخص شاه بود. گزارش‌های مربوط به عصر شاه عباس نشان می‌دهد که آیین‌های رسمی، جشن‌ها و تشریفات عمومی جایگاهی مهم در بازنمایی اقتدار سلطنت داشتند و شاه از طریق حضور آیینی، خود را نه فقط حاکم سیاسی، بلکه مرکز نظم اجتماعی معرفی می‌کرد (Falsafi, 1968). در سطح شهری، نوروز شهر را به فضایی نمایشی تبدیل می‌کرد؛ میدان‌ها، بازارها، گذرها، کاخ‌ها و محله‌ها از حالت عادی خارج می‌شدند و در قالب مکان‌هایی برای تماشا، حرکت جمعی، موسیقی، دادوستد، دیدار و نمایش هویت جمعی عمل می‌کردند. پژوهش‌های مربوط به آیین نوروز

در دوره صفوی نشان می‌دهند که این آیین در زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه صفوی جایگاهی برجسته داشت و استمرار آن از طریق شکل‌های متنوعی از جشن، مراسم، شعر، هدیه و گردهمایی عمومی حفظ می‌شد (Sepehri, 2017). در سطح مردمی نیز نوروز مجالی برای مشارکت فرهنگ عامه بود؛ یعنی مجموعه‌ای از رفتارهای غیررسمی، شادی‌های جمعی، نمایش‌های بدنی، موسیقی، بازی، پوشش، شوخی، مصرف و مناسبات روزمره که گاه در کنار نظم رسمی قرار می‌گرفت و گاه با آن وارد تنش می‌شد.

کاربرد مفهوم «کارناوال» در این مقاله به معنای همانندسازی کامل آیین‌های نوروزی صفوی با کارناوال‌های اروپایی نیست، بلکه ابزاری تحلیلی برای فهم لحظه‌هایی است که نظم روزمره جامعه به‌طور موقت دگرگون می‌شد و میدان اجتماعی به فضای تماشا، خنده، وارونگی، اختلاط، مشارکت جمعی و بیان نمادین تبدیل می‌گردید. نوروز در این معنا نه فقط یک آیین تقویمی، بلکه نوعی تجربه جمعی از زمان متفاوت بود؛ زمانی که در آن مرز میان دربار و شهر، قدرت و مردم، نظم و شادی، قاعده و تخطی، و دین رسمی و سنت ایرانی در وضعیتی سیال قرار می‌گرفت. سفرنامه‌نویسان اروپایی در توصیف ایران صفوی بارها به نقش تشریفات، آیین‌ها، میدان‌های عمومی، موسیقی و تماشای جمعی اشاره کرده‌اند؛ برای نمونه، شاردن در گزارش خود از ایران صفوی به دقت به جنبه‌های اجتماعی، تشریفات و شهری زندگی ایرانیان پرداخته و نشان داده است که آیین‌ها چگونه بخشی از نظم عمومی و فرهنگ شهری را شکل می‌دادند (Chardin, 1988). کمپفر نیز در گزارش خود از ایران صفوی، به نظم درباری، مناسبات قدرت، ظاهر عمومی حکومت و شیوه‌های نمایش اقتدار توجه کرده است (Kaempfer et al., 1987). بنابراین، اگرچه اصطلاح «کارناوال» در منابع صفوی به همین معنا به کار نرفته است، اما بسیاری از عناصر تحلیلی آن، از جمله شادی عمومی، حضور خیابانی، نمایش بدن، موسیقی، دگرگونی موقت نظم و مشارکت گروه‌های اجتماعی، در آیین‌های نوروزی این دوره قابل ردیابی است. هدف این مقاله واکاوی این مسئله است که کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی چگونه مناسبات میان قدرت سیاسی، نظم دینی و فرهنگ عامه را آشکار می‌کردند. در این مقاله تلاش می‌شود نشان داده شود که نوروز در دوره صفوی نه کاملاً در اختیار دولت بود و نه صرفاً متعلق به مردم؛ بلکه میدانی مشترک بود که در آن دولت می‌کوشید شادی عمومی را به زبان مشروعیت، وفاداری و نمایش شکوه ترجمه کند، و مردم نیز از همان فضا برای بازتولید هویت جمعی، تجربه شادی، حضور شهری و گاه بیان غیرمستقیم تنش‌های اجتماعی بهره می‌گرفتند. منابعی چون تاریخ عالم‌آرای عباسی، احسن‌التواریخ، خلاصه‌التواریخ و خلد برین، هرچند عمدتاً از منظر سیاسی و درباری نوشته شده‌اند، اطلاعات مهمی درباره آیین‌ها، مناسبات قدرت، تشریفات و زندگی سیاسی-اجتماعی دوره صفوی در اختیار می‌گذارند (Turkmen, 1971). در کنار این منابع، سفرنامه‌هایی چون آثار دلاواله، تاورنیه، اولناریوس، شاردن و کمپفر به‌ویژه برای بازسازی وجه نمایشی، شهری و فرهنگی جامعه صفوی اهمیت دارند؛ زیرا نویسندگان آن‌ها غالباً به جزئیاتی توجه کرده‌اند که مورخان رسمی کمتر ثبت کرده‌اند (Della Valle, 1892). روش این مقاله تاریخی-تحلیلی است و بر خوانش ترکیبی منابع تاریخی، سفرنامه‌ها و پژوهش‌های جدید تکیه دارد. بر این اساس، نوروز به‌عنوان آیینی زنده و چندمعنایی تحلیل می‌شود؛ آیینی که در آن قدرت نه تنها از طریق فرمان و نهاد، بلکه از مسیر جشن، تماشا، بدن، صدا، فضا، حرکت و مشارکت جمعی عمل می‌کرد.

چارچوب مفهومی و تاریخی: قدرت، فرهنگ عامه و آیین‌های جمعی در عصر صفوی

برای تحلیل کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی، نخست باید از فهم محدود و صرفاً سیاسی قدرت فاصله گرفت. قدرت در اینجا تنها به معنای فرمان شاه، ساختار دیوانی، نیروی نظامی یا نظم حقوقی نیست، بلکه شبکه‌ای از نشانه‌ها، آیین‌ها، فضاها، بدن‌ها، لباس‌ها، هدایا، حرکت‌ها، صداها و رفتارهایی است که از طریق آن‌ها سلسله‌مراتب اجتماعی و سیاسی بازتولید می‌شود. دولت صفوی به‌ویژه پس از تثبیت خود در سده دهم و یازدهم هجری، نیازمند آن بود که اقتدارش را نه فقط در میدان جنگ و دیوان، بلکه در میدان فرهنگ عمومی تثبیت کند. رسمیت‌بخشی به تشیع، سامان‌دهی رابطه میان شاه و علما، بازآرایی شهرهای مرکزی، حمایت از هنر، توسعه میدان‌های عمومی و تشریفات

آیینی همه بخشی از سازوکارهای این قدرت بودند (Aghajari, 2001). در این چارچوب، آیین‌های عمومی همچون نوروز، محرم، جشن‌های سلطنتی، پذیرایی از سفیران، مراسم خلعت‌بخشی و نمایش‌های شهری به ابزارهایی برای پیوند زدن قدرت با احساس جمعی تبدیل می‌شدند. صفویه از طریق این آیین‌ها نه تنها اقتدار خود را به نمایش می‌گذاشت، بلکه آن را به تجربه‌ای دیدنی، شنیدنی و مشارکتی بدل می‌کرد؛ تجربه‌ای که مردم در آن تنها مخاطب نبودند، بلکه به‌گونه‌ای در اجرای آن نیز حضور داشتند.

فرهنگ عامه در این مقاله به مجموعه‌ای از باورها، آداب، آیین‌ها، رفتارهای روزمره، شوخی‌ها، موسیقی‌ها، نمایش‌ها، خوراکی‌ها، پوشش‌ها، گرهمایی‌ها، بازی‌ها و صورت‌های مشارکت اجتماعی گفته می‌شود که در میان مردم عادی، اصناف، محله‌ها، گروه‌های شهری و طبقات غیرنخبه جریان داشت. البته فرهنگ عامه را نباید در تقابل مطلق با فرهنگ رسمی فهمید؛ در جامعه صفوی، بسیاری از عناصر فرهنگ عامه درون آیین‌های رسمی جذب می‌شدند و در مقابل، قدرت رسمی نیز برای مؤثر بودن ناگزیر بود زبان مردم، عادت‌های آنان و حافظه فرهنگی آنان را به رسمیت بشناسد. نوروز نمونه برجسته این رابطه دوسویه است. این جشن، از یک‌سو میراثی تاریخی و عمیقاً مردمی بود که در حافظه ایرانیان استمرار داشت (Shahbazi, 2000)، و از سوی دیگر در دوره صفوی در سطح دربار و دولت رسمیت و شکوه تازه‌ای یافت. پژوهش درباره نوروز به‌نویسی در عصر صفوی نشان می‌دهد که نوروز نه تنها در رفتارهای اجتماعی، بلکه در تولیدات ادبی، مدیحه‌ای و تشریفاتی نیز جایگاهی مهم داشت و شاعران و نویسندگان از آن برای بیان مفاهیمی چون تجدید زمان، ستایش شاه، برکت، شکوه و پیوند میان جشن و قدرت بهره می‌گرفتند (Zarneshan & Jafari, 2012). از این منظر، فرهنگ عامه نه خاموش بود و نه کاملاً مستقل؛ بلکه در میدان تعامل با قدرت رسمی، معناهای تازه‌ای تولید می‌کرد.

مفهوم کارناوال به فهم همین تعامل کمک می‌کند. کارناوال در معنای تحلیلی خود به وضعیتی اشاره دارد که در آن زمان اجتماعی از وضعیت عادی خارج می‌شود و جامعه وارد مرحله‌ای از رهایی نسبی، خنده، حرکت، نمایش، اختلاط، وارونگی نمادین و تجربه جمعی می‌گردد. در نوروز صفوی، این عناصر را می‌توان در تغییر ریتم زندگی شهری، آرایش میدان‌ها و بازارها، حضور عمومی مردم، اجرای موسیقی، نمایش‌های گوناگون، هدیه‌دهی، دیدوبازدید، پوشیدن لباس‌های نو، مصرف خوراکی‌های خاص و تجربه نوعی زمان تازه مشاهده کرد. البته این رهایی هرگز مطلق نبود؛ دولت و نهادهای مذهبی می‌کوشیدند حدود آن را کنترل کنند. مطالعات مربوط به زندگی موسیقایی عصر صفوی نشان می‌دهد که موسیقی در متون تاریخی و سفرنامه‌های اروپایی حضوری مهم داشته و بخشی از جشن‌ها، بزم‌ها، مراسم درباری و تجربه عمومی شادی بوده است (Parsaeirad et al., 2020). همین حضور موسیقی، از یک‌سو نشانه حیات فرهنگ عامه و ذوق شهری بود و از سوی دیگر، محل تنش با برخی قرائت‌های اخلاقی و مذهبی به شمار می‌رفت. بنابراین، کارناوال نوروزی را باید لحظه‌ای دانست که در آن شادی عمومی هم به کار قدرت می‌آمد و هم ممکن بود از کنترل کامل قدرت بیرون بزند.

دولت صفوی از منظر تاریخی در موقعیتی شکل گرفت که برای تثبیت خود به منابع گوناگون مشروعیت نیاز داشت. از یک‌سو، سنت پادشاهی ایرانی، مفهوم فره، آیین‌های سلطنتی، شکوه دربار و پیوند شاه با نظم کیهانی در حافظه سیاسی ایران حضور داشت. از سوی دیگر، تشیع دوازده‌امامی به‌عنوان ایدئولوژی رسمی، دولت صفوی را از رقبای عثمانی و ازبک متمایز می‌کرد و مبنایی تازه برای انسجام سیاسی و مذهبی فراهم می‌آورد (Savory, 1980). در چنین شرایطی، نوروز به‌عنوان جشنی ایرانی و دیرپا می‌توانست پلی میان گذشته پیشاسلامی، هویت ایرانی، سلطنت صفوی و تشیع رسمی باشد. تحلیل هم‌زمانی و هم‌نشینی نوروز و غدیر در دوره صفوی نشان می‌دهد که این دولت تلاش می‌کرد با ایجاد پیوندهای نمادین میان جشن ملی و مناسبت‌های شیعی، تقویم سیاسی - مذهبی تازه‌ای پدید آورد (Miri & Pirmoradian, 2019). این بازمعناگذاری، تنها حرکتی فکری یا مذهبی نبود، بلکه در میدان جشن، شعر، خطابه، هدیه، آیین و مشارکت عمومی اجرا می‌شد.

در نتیجه، نوروز به صحنه‌ای تبدیل شد که در آن ایرانی‌ت و تشیع نه در قالب دو عنصر جداگانه، بلکه در شکل یک نظم آیینی مشترک ظاهر می‌شدند.

فضای شهری در این میان نقشی بنیادین داشت. قدرت صفوی به‌ویژه در دوره شاه عباس اول با بازآرایی اصفهان، ساخت میدان نقش جهان، توسعه بازار، کاخ‌ها، مساجد و فضاهای عمومی، نوعی شهر آیینی - سیاسی پدید آورد که در آن معماری و نمایش به هم پیوند خوردند. میدان، تنها فضای عبور یا تجارت نبود، بلکه محل تماشا، تجمع، مسابقه، نمایش نظامی، آیین سلطنتی و تجربه عمومی قدرت بود. پژوهش‌های مربوط به معماری و شهرسازی صفوی نشان می‌دهند که فضاهای شهری، به‌ویژه در اصفهان، بازتاب نوعی برنامه سیاسی و فرهنگی بودند که در آن شاه، دین، تجارت، هنر و مردم در یک صحنه نمادین کنار هم قرار می‌گرفتند (Babaie et al., 2004). بنابراین، هنگامی که از کارناوال نوروزی سخن گفته می‌شود، نباید آن را فقط مجموعه‌ای از رفتارهای مردمی دانست؛ بلکه باید پرسید این رفتارها در چه فضایی رخ می‌دادند، چه کسی فضا را سازمان‌دهی می‌کرد، چه گروه‌هایی امکان حضور داشتند، چه مسیرهایی برای حرکت جمعیت تعیین می‌شد و چگونه چشم مردم به سوی مرکز قدرت هدایت می‌شد. در این معنا، شهر صفوی خود به صحنه نمایش قدرت تبدیل می‌شد و نوروز یکی از زمان‌هایی بود که این صحنه بیش از همیشه فعال می‌گردید.

منابع تاریخی دوره صفوی اگرچه اغلب از منظر دربار و نخبگان سیاسی نوشته شده‌اند، اما برای فهم مناسبات آیینی و فرهنگی دوره اهمیت فراوان دارند. احسن‌التواریخ حسن بیگ روملو، با گزارش رویدادهای سیاسی و نظامی آغازین صفویه، نشان می‌دهد که دولت صفوی از ابتدا در پی تثبیت نوعی نظم سیاسی - مذهبی تازه بود (Rumlu, 2005). خلاصه‌التواریخ قاضی احمد قمی نیز اطلاعاتی درباره تحولات سیاسی، دربار، منازعات قدرت و فضای عمومی دوره صفوی فراهم می‌کند که برای فهم بستر تاریخی آیین‌ها اهمیت دارد (Qumi, 1980). در دوره شاه عباس، تاریخ عالم‌آرای عباسی به‌ویژه برای شناخت تشریفات سلطنتی، سازمان حکومت، شخصیت شاه و ارتباط قدرت با نظم شهری اهمیت دارد (Turkmen, 1971). منابعی چون نقاوه‌الآثار و خلد برین نیز با وجود تمرکز بر تاریخ سیاسی، در کنار هم تصویری از شبکه نخبگان، وقایع درباری، مناسبات اجتماعی و تحولات فرهنگی دوره ارائه می‌دهند (Afushta'i Natanzi, 1994). البته برای فهم فرهنگ عامه، سفرنامه‌ها مکمل ضروری این متون‌اند؛ زیرا اروپاییانی چون اولئاریوس، تاورنیه، دلاواله، شاردن و کمپفر بسیاری از جزئیات مربوط به پوشش، بازار، مراسم، موسیقی، زندگی روزمره، خوراک، رفتارهای اجتماعی و آیین‌های عمومی را ثبت کرده‌اند (Olearius, 1669). ترکیب این دو دسته منبع، یعنی تاریخ‌نگاری رسمی و سفرنامه‌های مشاهده‌گر، امکان می‌دهد که نوروز نه فقط از چشم قدرت، بلکه تا حدی از زاویه زندگی شهری و فرهنگ عمومی نیز تحلیل شود.

از این منظر، رابطه قدرت و فرهنگ عامه در نوروز صفوی رابطه‌ای یک‌سویه و ساده نبود. اگر گفته شود دولت صفوی نوروز را کاملاً در خدمت مشروعیت خود قرار داد، نقش فعال مردم، حافظه فرهنگی و انرژی اجتماعی آیین نادیده گرفته می‌شود. اگر گفته شود نوروز صرفاً جشن مردم و مستقل از قدرت بود، حضور آشکار دربار، شاه، خلعت، هدیه، میدان، تشریفات و بازمعناگذاری شیعی فراموش می‌شود. واقعیت تاریخی پیچیده‌تر است: نوروز میدان مذاکره بود. در این میدان، شاه از طریق بخشش و نمایش شکوه، قدرت را نرم و جذاب می‌کرد؛ مردم از طریق حضور، شادی، تماشا و مشارکت، هم به این نظم مشروعیت می‌بخشیدند و هم آن را به تجربه‌ای اجتماعی و روزمره تبدیل می‌کردند. فرهنگ عامه در این فرایند صرفاً بازتاب قدرت نبود، بلکه واسطه‌ای بود که قدرت از طریق آن قابل لمس، قابل دیدن، قابل شنیدن و قابل تجربه می‌شد. بنابراین، کارناوال نوروزی را باید نه حاشیه تاریخ صفویه، بلکه یکی از کانون‌های فهم چگونگی عمل قدرت در جامعه صفوی دانست.

زمینه‌های اجتماعی، مذهبی و سیاسی نوروز در عصر صفوی

نوروز در عصر صفوی بر بستری تاریخی استوار بود که ریشه‌های آن بسیار پیش‌تر از پیدایش این دولت شکل گرفته بود. استمرار نوروز در دوره اسلامی نشان می‌دهد که این جشن، برخلاف بسیاری از آیین‌های باستانی که به تدریج کمرنگ شدند، توانست خود را با شرایط دینی، سیاسی و اجتماعی تازه سازگار کند و در حافظه جمعی ایرانیان باقی بماند (Shahbazi, 2000). در دوره صفوی، این استمرار معنایی تازه یافت؛ زیرا دولت صفوی از یک سو مدعی احیای وحدت سیاسی ایران بود و از سوی دیگر، تشیع را به بنیاد هویت رسمی خود تبدیل کرد. در نتیجه، نوروز در این دوره نه فقط یادآور آغاز سال، طبیعت، بهار و تجدید زمان، بلکه نشانه‌ای از پیوند میان ایرانیت، سلطنت و دین رسمی شد. همین ویژگی دوگانه سبب شد که نوروز ظرفیت بالایی برای استفاده سیاسی پیدا کند؛ زیرا هم در میان مردم ریشه داشت و هم برای دربار امکان نمایش شکوه و نظم فراهم می‌کرد. گزارش‌های مربوط به آیین نوروز در دوره صفوی نشان می‌دهد که این جشن با مجموعه‌ای از آداب، تشریفات، تبریک‌ها، هدایا، نوشته‌های مناسبتی و مراسم رسمی همراه بود (Sepehri, 2017). بنابراین، دولت صفوی با آیینی روبه‌رو بود که پیشاپیش مشروعیت اجتماعی داشت و می‌توانست آن را در دستگاه قدرت خود ادغام کند.

در سطح درباری، نوروز لحظه‌ای برای تجدید رابطه میان شاه و اطرافیان سیاسی بود. اعطای خلعت، دریافت پیشکش‌ها، دیدارهای رسمی، حضور سفیران، برگزاری بزم‌ها، موسیقی، تشریفات و جلوه‌گری شکوه سلطنتی، همگی به بازتولید سلسله‌مراتب قدرت کمک می‌کردند. تاریخ عالم‌آرای عباسی از حیث توجه به نظم سلطنتی، رفتار شاه عباس، آیین‌های درباری و شیوه نمایش اقتدار، منبعی مهم برای فهم این سازوکار است (Turkmen, 1971). در همین زمینه، نسخه انگلیسی تاریخ شاه عباس نیز بر اهمیت ساختار دربار، سیاست شاهانه و شیوه بازنمایی اقتدار در دوره او تأکید دارد (Turkmen, 1978). خلعت‌بخشی و هدیه‌دهی در نوروز تنها رفتارهایی تشریفاتی نبودند؛ آن‌ها زبان سیاسی قدرت به شمار می‌رفتند. شاه با بخشیدن خلعت، جایگاه افراد را تأیید می‌کرد، وفاداری‌ها را بازسازی می‌نمود و نشان می‌داد که مراتب اجتماعی از مرکز سلطنت سرچشمه می‌گیرند. دریافت هدایا از سوی مقامات، سفیران و گروه‌های وابسته نیز برعکس، نشانه اعتراف به برتری شاه و مشارکت در نظم او بود. در چنین وضعی، جشن نوروز به نظامی از تبادل نمادین تبدیل می‌شد که در آن هدیه، لباس، حضور، نگاه، سلام و تشریفات، معانی سیاسی پیدا می‌کردند.

در سطح مذهبی، نوروز برای دولت صفوی هم فرصت بود و هم مسئله. فرصت بود، زیرا می‌توانست میراث ایرانی را با مشروعیت شیعی پیوند دهد و تقویمی سیاسی - مذهبی بسازد که جامعه را حول مجموعه‌ای از مناسبت‌های مشترک سازمان دهد. مسئله بود، زیرا نوروز در اصل جشنی غیرمذهبی و ایرانی بود و برخی جلوه‌های آن، مانند موسیقی، شادی گسترده، بزم، مصرف، نمایش و اختلاط اجتماعی، ممکن بود با حساسیت‌های فقهی یا اخلاقی مواجه شود. پژوهش درباره هم‌زمانی نوروز و غدیر در عصر صفوی نشان می‌دهد که نخبگان مذهبی و سیاسی این دوره تلاش داشتند نوروز را در افق معنایی تشیع قرار دهند و از این راه، جشن ایرانی را با مفاهیمی چون ولایت، امامت و مشروعیت مذهبی پیوند بزنند (Miri & Pirmoradian, 2019). مطالعات مربوط به دین و سیاست در صفویه نیز نشان می‌دهد که دولت صفوی در ساختن هویت خود، نه از حذف کامل سنت‌های پیشین، بلکه از جذب، بازتفسیر و هدایت آن‌ها بهره می‌گرفت (Jafarian, 2000). بر این اساس، نوروز نه طرد شد و نه به شکل پیشین باقی ماند؛ بلکه در قالبی تازه بازتعریف شد و در کنار مناسبت‌های شیعی، جزئی از فرهنگ سیاسی صفوی گردید.

جامعه صفوی از نظر طبقاتی و شهری، جامعه‌ای متکثر بود. شاه، خاندان سلطنتی، قزلباشان، غلامان خاصه، علما، دیوانیان، بازرگانان، اصناف، پیشه‌وران، روستاییان، گروه‌های کوچنده، اقلیت‌های مذهبی، هنرمندان، نوازندگان و گروه‌های حاشیه‌ای هرکدام جایگاه خاصی در ساختار اجتماعی داشتند. آثار مربوط به نخبگان جدید صفوی نشان می‌دهد که ساختار قدرت در این دوره، به‌ویژه با ظهور غلامان و نیروهای

وابسته به شاه، پیچیده‌تر از مدل ساده قبیله‌ای یا نظامی بود (Babaie et al., 2004). این پیچیدگی در آیین‌هایی مانند نوروز نیز بازتاب می‌یافت. نوروز صحنه‌ای بود که در آن گروه‌های مختلف، هرچند با جایگاه‌های نابرابر، در زمان و فضای مشترکی حضور می‌یافتند. دربار با شکوه و نظم ظاهر می‌شد؛ اصناف و بازار در آماده‌سازی و اجرای جشن نقش داشتند؛ مردم عادی در تماشا و شادی مشارکت می‌کردند؛ شاعران و نویسندگان در تولید متن‌های نوروزی سهم داشتند؛ و گروه‌های موسیقایی و نمایشی فضای جشن را زنده می‌کردند. در چنین وضعی، نوروز نوعی بازآفرینی جمعی جامعه بود؛ جامعه خود را می‌دید، سلسله‌مراتبش را تجربه می‌کرد و در عین حال برای مدتی کوتاه وارد فضایی متفاوت از نظم روزمره می‌شد.

نقش بازار و اصناف در آیین‌های نوروزی اهمیت ویژه‌ای داشت. بازار در جامعه صفوی تنها محل دادوستد اقتصادی نبود، بلکه یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی و فرهنگی شهر محسوب می‌شد. نوروز با خرید، پوشاک نو، هدیه، خوراک، آرایش خانه‌ها، دیدوبازدید و مصرف آیینی همراه بود و این همه بازار را به کانونی فعال تبدیل می‌کرد. تاریخ اجتماعی ایران نشان می‌دهد که آیین‌ها و مناسبت‌های عمومی در زندگی شهرهای ایرانی پیوندی عمیق با بازار، پیشه‌وران و گروه‌های محلی داشتند (Ravandi, 1961). از این جهت، نوروز به اقتصاد نمادین و مادی شهر جان می‌بخشید. مصرف نوروزی فقط مصرف کالا نبود؛ بلکه مصرف نشانه بود. لباس نو نشانه ورود به زمان تازه بود، هدیه نشانه رابطه اجتماعی بود، خوراک نوروزی نشانه برکت بود و آرایش فضا نشانه مشارکت در شادی جمعی. از سوی دیگر، همین رونق بازار و حضور جمعیت در فضاهای عمومی، امکان کنترل اجتماعی را نیز برای دولت فراهم می‌کرد. دولت می‌توانست از طریق نظم‌بخشی به فضا، نظارت بر بازار، حضور مأموران، تنظیم مراسم و کنترل رفتارهای عمومی، شادی را در چارچوب قابل قبول نگه دارد.

سفرنامه‌های اروپایی برای فهم این بُعد اجتماعی اهمیت بسیاری دارند. شاردن با نگاه دقیق خود به زندگی روزمره ایرانیان، مناسبات شهری، اخلاق اجتماعی، تشریفات و آیین‌ها، تصویری از جامعه صفوی ارائه می‌دهد که در آن جشن‌ها و مراسم عمومی بخشی از نظم اجتماعی‌اند (Chardin, 1988). تاورنیه نیز در سفرنامه خود به جنبه‌های اقتصادی، شهری، راه‌ها، بازارها و زندگی اجتماعی ایران توجه کرده است و همین اطلاعات به درک زمینه مادی آیین‌های عمومی کمک می‌کند (Tavernier, 1889). اولئاریوس با توصیف سفر سفیران هولشتاین به ایران، از نگاه یک مشاهده‌گر خارجی به تشریفات، پذیرایی، دربار، مردم و فضاهای عمومی پرداخته است (Olearius, 1669). دلواله نیز در روایت خود از سفر به مشرق‌زمین، با وجود جهت‌گیری‌ها و محدودیت‌های نگاه اروپایی، اطلاعاتی درباره فرهنگ، پوشش، ارتباطات اجتماعی و جلوه‌های عمومی زندگی ایرانیان فراهم کرده است (Della Valle, 1892). این سفرنامه‌ها نشان می‌دهند که جامعه صفوی برای مشاهده‌گران خارجی جامعه‌ای آیینی، نمایشی و پرنشانه بود؛ جامعه‌ای که در آن قدرت و فرهنگ در فضاهای عمومی به‌وضوح قابل مشاهده بودند.

از حیث فرهنگ هنری و موسیقایی، نوروز به‌ویژه اهمیت داشت. شادی نوروزی بدون صدا، موسیقی، آواز، نمایش و حرکت قابل تصور نبود. پژوهش‌های مربوط به زندگی موسیقایی در دوره صفوی، با اتکا به متون و سفرنامه‌های اروپایی، نشان می‌دهد که موسیقی در دربار و جامعه حضور داشت و در آیین‌ها، بزم‌ها و مراسم مختلف نقش ایفا می‌کرد (Parsaeirad et al., 2020). این نکته برای تحلیل کارناوال نوروزی بسیار مهم است، زیرا موسیقی یکی از ابزارهای اصلی تبدیل فضای عادی به فضای جشن است. صدا، ریتم و حرکت جمعی بدن‌ها، نظم روزمره را تغییر می‌دهد و مردم را وارد تجربه‌ای مشترک می‌کند. در عین حال، موسیقی در جامعه‌ای که دولت آن خود را مذهبی می‌دانست، می‌توانست محل مناقشه نیز باشد. از این رو، حضور موسیقی در نوروز نشان‌دهنده همان دوگانگی اصلی فرهنگ صفوی است: از یک طرف گرایش به نظم دینی و اخلاقی، و از طرف دیگر نیاز اجتماعی و درباری به شادی، بزم، نمایش و لذت. پژوهش متی درباره لذت، مواد محرک و فرهنگ مصرف در تاریخ ایران نیز نشان می‌دهد که زندگی اجتماعی ایران صفوی را نمی‌توان فقط با زبان زهد، سیاست و جنگ توضیح داد؛ بلکه لذت، مصرف، بزم، قهوه، شراب، تنباکو و انواع رفتارهای فراغتی نیز بخشی از واقعیت اجتماعی آن بودند (Matthee, 2005).

در نهایت، باید توجه داشت که نوروز در عصر صفوی زمان آشتی کامل نبود، بلکه زمان مدیریت تنش‌ها بود. تنش میان سنت ایرانی و دین رسمی، میان شادی و کنترل، میان مردم و دربار، میان بازار و دولت، میان بزم و اخلاق، و میان حضور عمومی و سلسله‌مراتب اجتماعی در این آیین آشکار می‌شد. اما همین تنش‌ها نوروز را به موضوعی مهم برای مطالعه تبدیل می‌کنند. اگر نوروز صرفاً آیینی رسمی بود، فقط باید آن را در تاریخ دربار بررسی کرد؛ اگر صرفاً جشنی مردمی بود، فقط باید آن را در تاریخ فرهنگ عامه دید؛ اما در واقع، نوروز در عصر صفوی در محل تلاقی این دو قرار داشت. این جشن از یک‌سو به دولت امکان می‌داد که خود را در قالب شکوه، بخشش، نظم و مشروعیت نشان دهد و از سوی دیگر به مردم امکان می‌داد که زمان اجتماعی تازه‌ای را تجربه کنند، در شهر حضور یابند، شادی کنند، ببینند و دیده شوند. به همین دلیل، کارناوال‌های نوروزی را باید از مهم‌ترین میدان‌های فهم رابطه میان قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی دانست.

کارناوال‌های نوروزی به مثابه میدان بازنمایی، مذاکره و اعمال قدرت

کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی را می‌توان به مثابه میدانی اجتماعی فهمید که در آن مناسبات قدرت نه به صورت انتزاعی، بلکه در قالب رفتارهای عینی، صداها، بدن‌ها، فضاها، لباس‌ها، هدایا، نگاه‌ها و حرکت‌های جمعی پدیدار می‌شد. نوروز، در مقام لحظه آغاز سال و تجدید زمان، ظرفیت ویژه‌ای برای نمایش نظم سیاسی داشت؛ زیرا هر آغاز سال می‌توانست به معنای بازآغاز وفاداری، بازتأیید سلسله‌مراتب و بازسازی رابطه میان شاه و جامعه تلقی شود. دربار صفوی از این فرصت برای نمایش شکوه خود بهره می‌گرفت. شاه در مرکز آیین قرار داشت، اما این مرکزیت تنها با نشستن بر تخت یا صدور فرمان تحقق نمی‌یافت؛ بلکه با گردآمدن مردم، حضور درباریان، حرکت هدایا، پوشیدن خلعت‌ها، نواختن موسیقی، آرایش شهر و بازتولید روایت‌های ستایش‌آمیز تثبیت می‌شد. گزارش‌های مربوط به عصر شاه عباس نشان می‌دهد که او به اهمیت نمایش قدرت، نظم شهری و تشریفات عمومی آگاهی داشت و از ابزارهای گوناگون برای تقویت اقتدار سلطنتی بهره می‌گرفت (Falsafi, 1968). از این منظر، نوروز نه حاشیه سیاست، بلکه شکلی از خود سیاست بود؛ سیاستی که به زبان جشن سخن می‌گفت.

بازنمایی قدرت سلطنتی در نوروز بیش از هر چیز از طریق بدن شاه، لباس، تخت، خلعت، هدیه و مکان رخ می‌داد. بدن شاه در آیین عمومی، بدنی عادی نبود؛ نشانه مرکزیت قدرت بود. هنگامی که شاه در مراسم نوروزی ظاهر می‌شد، نگاه‌ها به سوی او هدایت می‌شد و این هدایت نگاه، خود بخشی از نظم سیاسی بود. خلعت نیز فقط لباس نبود؛ نشانه‌ای از انتقال منزلت از شاه به تابعان بود. کسی که خلعت دریافت می‌کرد، در واقع جایگاه خود را از مرکز قدرت می‌گرفت و همین امر وابستگی سلسله‌مراتب اجتماعی به سلطنت را آشکار می‌کرد. در منابع تاریخی دوره صفوی، آیین‌های مرتبط با تشریفات، بخشش، مقام و حضور دربار بارها در متن مناسبات سیاسی آمده‌اند (Turkmen, 1971). در چنین زمینه‌ای، نوروز به لحظه‌ای تبدیل می‌شد که در آن جامعه سیاسی صفوی خود را بازآرایی می‌کرد. مقامات، سرداران، دیوانیان، سفیران، هنرمندان و شاعران هرکدام جایگاهی در این نمایش داشتند و هرکدام از طریق حضور در مراسم، نسبت خود را با شاه و نظم سلطنتی اعلام می‌کردند.

اما کارناوال نوروزی فقط نمایش شاه نبود؛ نمایش مردم نیز بود. مردم در نوروز شهر را تصرف نمادین می‌کردند. کوچه‌ها، بازارها، میدان‌ها و گذرها با رفت‌وآمد، دیدوبازدید، خرید، موسیقی، تماشا و شادی جمعی پر می‌شد. این حضور عمومی، شهر را از وضعیت اداری و اقتصادی معمول خارج می‌کرد و آن را به فضایی آیینی و کارناوالی تبدیل می‌نمود. پژوهش درباره رسوم و آداب ایرانی در دوره صفوی از نگاه شاردن نشان می‌دهد که بسیاری از رفتارهای جمعی، آیین‌ها، عادات، شادی‌ها و آداب ایرانیان برای مشاهده‌گر اروپایی بسیار قابل توجه بوده است (Ranjbar & Mousavi, 2019). در این سطح، نوروز لحظه‌ای بود که مردم خود را در آینه شهر می‌دیدند. آنان با پوشش نو، حضور در بازار، مشارکت در جشن، دیدار با خویشان، تماشای آیین‌ها و شرکت در شادی جمعی، بخشی از فرهنگ عامه را اجرا می‌کردند. این اجرا،

هرچند زیر سایه قدرت سلطنتی قرار داشت، اما کاملاً به آن تقلیل نمی‌یافت. مردم در نوروز فقط تماشاگر قدرت نبودند؛ آنان تماشاگر یکدیگر نیز بودند و از این طریق نوعی همبستگی اجتماعی و هویت شهری پدید می‌آمد.

ویژگی کارناوالی نوروز در همین تعلیق نسبی نظم روزمره آشکار می‌شد. در ایام عادی، جامعه بر اساس مراتب، وظائف، محدودیت‌ها و قواعد مشخص عمل می‌کرد؛ اما نوروز زمان دگرگونی موقت بود. لباس نو، خانه‌آرایی، دیدوبازدید، موسیقی، شادی، خوراک ویژه، سخنان تبریک‌آمیز و حضور در فضاهای عمومی، زمان اجتماعی را از ریتم معمول جدا می‌کرد. البته این تعلیق به معنای فروپاشی نظم نبود؛ بلکه نظم در قالبی نرم‌تر، شادتر و نمادین‌تر بازتولید می‌شد. در نوروز، سلسله‌مراتب همچنان وجود داشت، اما در پوشش جشن ظاهر می‌شد. شاه همچنان شاه بود، درباریان همچنان درباری بودند و مردم همچنان مردم؛ اما همه در زمان مشترکی قرار می‌گرفتند که در آن فاصله‌ها، دست‌کم در سطح تجربه آیینی، قابل لمس‌تر و هم‌زمان قابل تحمل‌تر می‌شد. چنین وضعیتی همان چیزی است که کارناوال را از شورش مستقیم جدا می‌کند. کارناوال ممکن است لحظه‌هایی از وارونگی و رهایی پدید آورد، اما غالباً در نهایت به بازسازی نظم کمک می‌کند. نوروز صفوی نیز چنین بود: زمان شادی بود، اما شادی‌ای که دولت می‌کوشید آن را در مدار مشروعیت و نظم نگه دارد.

موسیقی، نمایش و صدا در این فضا جایگاهی محوری داشتند. بدون موسیقی و صدا، کارناوال نوروزی نیروی جمعی خود را از دست می‌داد. پژوهش‌های مربوط به زندگی موسیقایی صفوی بر اساس متون و سفرنامه‌های اروپایی نشان می‌دهد که موسیقی هم در دربار و هم در موقعیت‌های عمومی حضور داشته و بخشی از فرهنگ شنیداری جامعه بوده است (Parsaeirad et al., 2020). در نوروز، صدای سازها، آوازها، حرکت جمعیت و هیاهوی بازار، شهر را از سکوت عادی بیرون می‌آورد و آن را به فضایی زنده تبدیل می‌کرد. موسیقی در اینجا فقط سرگرمی نبود؛ ابزار شکل‌دادن به عاطفه جمعی بود. قدرت نیز به این عاطفه نیاز داشت. دولتی که بتواند شادی عمومی را سازمان دهد، تنها بر مردم حکومت نمی‌کند، بلکه احساسات آنان را نیز در مدار خود قرار می‌دهد. اما همین صداها می‌توانستند حامل انرژی اجتماعی مستقل باشند. نوازندگان، مطربان، گروه‌های نمایشی و اجراکنندگان مردمی، هرچند ممکن بود برای دربار یا مقامات اجرا کنند، بخشی از فرهنگ عامه را نیز با خود حمل می‌کردند. آنان زبان بدن، طنز، ریتم و نمایش را وارد فضایی می‌کردند که همیشه قابل کنترل کامل نبود.

میدان نقش جهان و دیگر فضاهای عمومی اصفهان در دوره صفوی را باید به‌عنوان صحنه‌های اصلی چنین آیین‌هایی فهمید. اصفهان شاه عباسی شهری بود که در آن قدرت، معماری، تجارت، دین و نمایش در کنار هم قرار گرفته بودند. پژوهش‌های مربوط به هنر و شهر صفوی نشان می‌دهد که سازمان‌دهی فضا در این دوره، به‌ویژه در اصفهان، با تصور خاصی از سلطنت و نظم اجتماعی پیوند داشت (Babaie et al., 2004). میدان نقش جهان با حضور مسجد، کاخ، بازار و فضای باز عمومی، خود تصویری از جهان صفوی بود: دین، سلطنت، تجارت و مردم در یک قاب قرار می‌گرفتند. در ایام نوروز، چنین فضایی می‌توانست به صحنه‌ای برای تماشای قدرت و مشارکت مردم تبدیل شود. حرکت جمعیت در میدان، جایگاه شاه در کاخ، صدای بازار، حضور اصناف، نگاه سفیران خارجی و اجرای آیین‌ها همگی به تولید معنای سیاسی کمک می‌کردند. فضا در اینجا بی‌طرف نبود؛ میدان، نگاه را سازمان می‌داد و بدن‌ها را در نظم خاصی قرار می‌داد. بنابراین، کارناوال نوروزی در اصفهان نه فقط رویدادی زمانی، بلکه رویدادی فضایی بود.

کارناوال نوروزی همچنین میدان مذاکره میان دین رسمی و شادی عمومی بود. دولت صفوی خود را دولت شیعی می‌دانست و مشروعیت خود را با مفاهیم مذهبی پیوند می‌زد، اما جامعه برای زیستن به شادی، بزم، موسیقی، دیدار، مصرف و آیین‌های فراغت نیز نیاز داشت. پژوهش‌های مربوط به دین و دولت در عصر صفوی نشان می‌دهد که این دولت همواره در حال تنظیم رابطه میان اقتدار مذهبی و نیازهای سیاسی و اجتماعی خود بود (Mirahmadi, 2023). نوروز از این جهت آزمونی مهم بود. اگر دولت با آن مخالفت می‌کرد، با سنتی ریشه‌دار و مردمی روبه‌رو می‌شد؛ اگر آن را بی‌قید رها می‌کرد، امکان داشت برخی وجوه آن با نظم اخلاقی و شرعی ناسازگار تلقی شود. راه‌حل

صفوی، بازمعناگذاری و مدیریت بود. پیوند نوروز با مفاهیم شیعی، استفاده از ادبیات نوروزیه، حضور دربار، کنترل فضاهای عمومی و مشارکت نهادهای رسمی، همگی به این مدیریت کمک می‌کردند. در واقع، دولت صفوی نوروز را از میان نبرد، بلکه آن را به زبان خود ترجمه کرد. از سوی دیگر، مردم نیز نوروز را صرفاً در معنای رسمی آن تجربه نمی‌کردند. برای آنان نوروز زمان خانه، خانواده، بازار، خوراک، لباس، دیدار، شادی، آشتی، آرزو و حضور در جمع بود. فرهنگ عامه از همین عناصر ساخته می‌شد. تاریخ اجتماعی ایران نشان می‌دهد که آیین‌های جمعی در زندگی مردم، علاوه بر کارکرد نمادین، کارکردهای عاطفی و اجتماعی مهمی داشتند (Ravandi, 1961). نوروز به مردم امکان می‌داد که فشارهای زندگی روزمره، نابرابری‌ها، محدودیت‌ها و اضطراب‌های اجتماعی را برای مدتی کوتاه در فضایی متفاوت تجربه کنند. این تجربه، هرچند ممکن است سیاسی به معنای مستقیم نباشد، اما از سیاست جدا نیست؛ زیرا قدرت فقط با فرمان و اجبار عمل نمی‌کند، بلکه با تنظیم زمان، عاطفه، امید، شادی و خاطره جمعی نیز عمل می‌کند. نوروز به مردم امید آغاز تازه می‌داد و همین امید می‌توانست نظم موجود را تحمل‌پذیرتر کند. به همین دلیل، دولت نیز از استمرار چنین آیینی سود می‌برد.

سفرنامه‌ها نشان می‌دهند که برای مشاهده‌گران اروپایی، ایران صفوی جامعه‌ای پر از نشانه‌های آیینی، تشریفاتی و نمایشی بود. شاردن، در توصیف زندگی ایرانیان، به نظم اجتماعی، مراسم، آداب، پوشش و رفتارهای عمومی توجه زیادی نشان داده است (Chardin, 1988). کمپفر نیز به دربار، تشریفات، ساختار حکمرانی و ظاهر عمومی اقتدار صفوی پرداخته است (Kaempfer et al., 1987). تاورنیه، با توجه به تجارت، سفر، بازار و جامعه، اطلاعاتی درباره زمینه مادی زندگی صفوی فراهم می‌کند که برای فهم نوروز و مصرف آیینی اهمیت دارد (Tavernier, 1889). اولناریوس نیز در روایت سفارت هولشتاین، به جزئیاتی از مواجهه اروپاییان با دربار و جامعه ایران اشاره کرده است (Olearius, 1669). این منابع البته باید با احتیاط خوانده شوند، زیرا نگاه اروپایی همواره با پیش‌فرض‌ها و محدودیت‌های خاص خود همراه بود؛ اما ارزش آن‌ها در ثبت جزئیاتی است که مورخان رسمی معمولاً به آن‌ها کمتر توجه کرده‌اند. از ترکیب این گزارش‌ها می‌توان دریافت که آیین‌های عمومی در ایران صفوی، هم برای خود ایرانیان و هم برای خارجیان، نمایشگر نظم فرهنگی و سیاسی بودند.

نوروزیه‌نویسی نیز یکی از جلوه‌های مهم پیوند میان ادبیات، قدرت و آیین نوروز بود. پژوهش درباره نوروزیه و نوروزیه‌نویسی در عصر صفوی نشان می‌دهد که این گونه ادبی در ستایش شاه، تبریک آغاز سال، بیان برکت، تجدید طبیعت و پیوند دادن زمان نو با نظم سیاسی به کار می‌رفت (Zarneshan & Jafari, 2012). این متون نشان می‌دهند که نوروز فقط در خیابان و میدان اجرا نمی‌شد؛ در زبان و ادبیات نیز بازتولید می‌گردید. شعر و نثر نوروزی، جشن را به گفتار تبدیل می‌کرد و از این راه، آن را در دستگاه فرهنگی دربار و نخبگان جای می‌داد. چنین متونی معمولاً از زیبایی بهار، شکوه شاه، تازه‌شدن جهان و امید به سعادت سخن می‌گفتند. این مفاهیم به ظاهر طبیعی و شاعرانه، در بستر سیاسی صفوی معنایی فراتر داشتند؛ تازه‌شدن جهان می‌توانست به تازه‌شدن وفاداری به شاه تعبیر شود و شکوفایی طبیعت می‌توانست به شکوفایی سلطنت پیوند بخورد. بدین ترتیب، نوروز در سطح ادبی نیز به ابزاری برای زیباسازی قدرت تبدیل می‌شد.

با این حال، کارناوال نوروزی را نباید تنها از منظر سلطه تحلیل کرد. در این آیین، نوعی ظرفیت مشارکت مردمی وجود داشت که نمی‌توان آن را نادیده گرفت. مردم با حضور خود به جشن معنا می‌دادند. اگر میدان خالی می‌بود، اگر بازار ساکت می‌ماند، اگر موسیقی شنیده نمی‌شد، اگر دیدوبازدیدها انجام نمی‌گرفت و اگر خانواده‌ها و محله‌ها نوروز را اجرا نمی‌کردند، تشریفات دربار نیز نیروی اجتماعی خود را از دست می‌داد. قدرت برای دیده‌شدن به مردم نیاز داشت. این نیاز، هرچند نابرابر، نوعی وابستگی متقابل ایجاد می‌کرد. شاه مرکز آیین بود، اما مردم صحنه آیین را زنده می‌کردند. دولت نظم را فراهم می‌کرد، اما فرهنگ عامه به آن انرژی می‌داد. بنابراین، کارناوال نوروزی میدان مذاکره بود؛ میدانی که در آن قدرت می‌کوشید معنا را کنترل کند، اما معنا فقط از بالا تولید نمی‌شد. مردم با شیوه‌های زیستن، دیدن، خندیدن، خریدن، پوشیدن، آوازخواندن و گردآمدن، بخشی از معنای نوروز را می‌ساختند.

این مذاکره در سطح لذت و مصرف نیز قابل مشاهده است. متی در مطالعه خود درباره لذت، مواد محرک و فرهنگ مصرف در تاریخ ایران نشان می‌دهد که دوره صفوی را باید از منظر زندگی روزمره، عادت‌های مصرف، بزم، نوشیدنی‌ها و اشکال فراغت نیز بررسی کرد (Matthee, 2005). نوروز یکی از زمان‌هایی بود که مصرف مشروعیت بیشتری می‌یافت. خوراک، شیرینی، نوشیدنی، لباس، هدیه و آرایش خانه، بخشی از تجربه نوروزی بودند. مصرف در اینجا هم بعد اقتصادی داشت و هم بعد نمادین. مردم از طریق مصرف نوروزی وارد زمان تازه می‌شدند و تفاوت این زمان را در بدن و خانه خود احساس می‌کردند. دربار نیز از طریق مصرف نمایشی، شکوه خود را به رخ می‌کشید. بنابراین، از سفره خانواده تا بزم درباری، از بازار تا کاخ، و از هدیه کوچک تا خلعت سلطنتی، همه در اقتصاد نمادین نوروز مشارکت داشتند. کارناوال نوروزی از همین پیوند میان لذت، مصرف، نمایش و قدرت شکل می‌گرفت.

در پایان این بخش می‌توان گفت که کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی سه کارکرد هم‌زمان داشتند: بازنمایی قدرت، تولید مشارکت اجتماعی و مدیریت تنش. بازنمایی قدرت از طریق حضور شاه، تشریفات، هدیه، خلعت، شعر، معماری و نظم فضایی انجام می‌شد. مشارکت اجتماعی از طریق بازار، اصناف، خانواده‌ها، مردم، موسیقی، دیدوبازدید و حضور شهری تحقق می‌یافت. مدیریت تنش نیز از راه بازمعناگذاری مذهبی، کنترل فضا، محدودسازی شادی و ادغام سنت ایرانی در نظم شیعی صورت می‌گرفت. این سه کارکرد، نوروز را به آیینی پیچیده و چندلایه تبدیل می‌کردند. نه می‌توان آن را فقط ابزار دولت دانست، نه صرفاً میراث مردم. نوروز صفوی، در شکل کارناوالی خود، آیینی بود که در آن قدرت و فرهنگ عامه یکدیگر را می‌ساختند، محدود می‌کردند، تغذیه می‌کردند و بازتعریف می‌نمودند.

نتیجه‌گیری

واکاوی مناسبات قدرت و فرهنگ عامه در عصر صفوی از خلال کارناوال‌های نوروزی نشان می‌دهد که نوروز در این دوره صرفاً جشنی فصلی، خانوادگی یا تقویمی نبود، بلکه یکی از مهم‌ترین صحنه‌های بازنمایی و بازتولید نظم اجتماعی و سیاسی به شمار می‌آمد. دولت صفوی، که مشروعیت خود را از ترکیب سلطنت ایرانی، تشیع رسمی، اقتدار شاهانه و سازمان دیوانی می‌گرفت، نیاز داشت قدرت خود را به تجربه‌ای عمومی و محسوس تبدیل کند. نوروز چنین امکانی را فراهم می‌ساخت. در این جشن، قدرت از حالت خشک و نهادی خارج می‌شد و در قالب شکوه، بخشش، آیین، موسیقی، حضور، هدیه، لباس، معماری و شادی عمومی ظاهر می‌گردید. مردم نیز از طریق حضور خود در این آیین، هم به نظم رسمی معنا می‌بخشیدند و هم فرهنگ عامه خویش را در فضای شهر، بازار، خانه، میدان و محله اجرا می‌کردند.

یکی از نتایج اصلی این مقاله آن است که رابطه میان قدرت و فرهنگ عامه در نوروز صفوی رابطه‌ای یک‌سویه نبود. دولت صفوی می‌کوشید نوروز را در چارچوب مشروعیت سلطنتی و مذهبی خود بازتعریف کند، اما نمی‌توانست آن را کاملاً به تشریفات رسمی فروبکاهد. نوروز پیش از آنکه آیینی دولتی باشد، در حافظه اجتماعی ایرانیان ریشه داشت و همین ریشه‌داری سبب می‌شد که مردم در تولید معنای آن نقش فعال داشته باشند. آنان با دیدوبازدید، پوشیدن لباس نو، خرید و فروش، موسیقی، شادی، آشتی، خوراک، هدیه، حضور در میدان و مشارکت در فضای عمومی، نوروز را به تجربه‌ای اجتماعی تبدیل می‌کردند. بنابراین، فرهنگ عامه در این فرایند منفعل نبود؛ بلکه نیرویی بود که آیین را زنده نگه می‌داشت و به آن امکان اثرگذاری می‌داد.

نتیجه دیگر آن است که کارناوال نوروزی در عصر صفوی نوعی تعلیق موقت و کنترل‌شده نظم روزمره ایجاد می‌کرد. در این زمان، شهر دگرگون می‌شد، میدان‌ها و بازارها معنایی آیینی می‌یافتند، صداها و بدن‌ها در فضای عمومی آشکارتر می‌شدند و مردم تجربه‌ای متفاوت از زمان و اجتماع پیدا می‌کردند. اما این تعلیق هرگز به معنای نفی کامل نظم نبود. سلسله‌مراتب همچنان حضور داشت، شاه همچنان مرکز آیین بود و دولت همچنان می‌کوشید شادی را در محدوده‌ای قابل قبول نگه دارد. از این رو، نوروز را باید لحظه‌ای میان رهایی و انضباط دانست؛ لحظه‌ای که در آن جامعه اجازه می‌یافت از ریتم معمول زندگی فاصله بگیرد، اما همین فاصله در نهایت به بازسازی نظم اجتماعی کمک می‌کرد.

همچنین روشن شد که نوروز صفوی محل تلاقی چند منطق بود: منطق سلطنت، منطق تشیع رسمی، منطق فرهنگ ایرانی و منطق زندگی روزمره مردم. دولت صفوی با بازمعناگذاری نوروز، آن را با مفاهیم مذهبی و سیاسی پیوند زد و از این طریق کوشید سنت ایرانی را در نظام مشروعیت شیعی ادغام کند. با این حال، این ادغام به معنای حذف جنبه‌های مردمی، شادمانه و کارناوالی نوروز نبود. درست در همین هم‌نشینی است که اهمیت تاریخی نوروز آشکار می‌شود. نوروز آیینی بود که می‌توانست هم شاهانه باشد و هم مردمی، هم رسمی باشد و هم غیررسمی، هم دینی‌سازی شود و هم رگه‌های پیشادینی و عرفی خود را حفظ کند.

از منظر فضای شهری نیز کارناوال‌های نوروزی نشان می‌دهند که قدرت صفوی فقط در کاخ، دیوان یا میدان جنگ عمل نمی‌کرد، بلکه در شهر و از طریق سازمان‌دهی نگاه و حرکت جمعیت نیز فعال بود. میدان‌ها، بازارها، کاخ‌ها، گذرها و محله‌ها در ایام نوروز به صحنه‌هایی برای تجربه جمعی قدرت و فرهنگ تبدیل می‌شدند. شهر صفوی، به‌ویژه در شکل اصفهانی آن، نه فقط محل زندگی، بلکه ابزار نمایش و تنظیم مناسبات اجتماعی بود. در چنین فضایی، مردم هم تماشاگر قدرت بودند و هم اجراکننده فرهنگ عامه. این دو نقش به‌هم پیوسته، ماهیت پیچیده آیین نوروزی را شکل می‌داد.

در جمع‌بندی نهایی، می‌توان گفت که کارناوال‌های نوروزی در عصر صفوی یکی از روشن‌ترین نمونه‌های پیوند میان آیین، قدرت و زندگی اجتماعی‌اند. این آیین‌ها نشان می‌دهند که قدرت سیاسی برای دوام خود نیازمند ورود به قلمرو شادی، خاطره، فضا، صدا، بدن و عاطفه جمعی است. همچنین نشان می‌دهند که فرهنگ عامه، حتی هنگامی که در ساختارهای رسمی جذب می‌شود، همچنان ظرفیت تولید معنا، انرژی اجتماعی و تجربه جمعی را حفظ می‌کند. نوروز صفوی نه فقط جشن آغاز سال، بلکه آیین آغاز دوباره نظم بود؛ نظمی که با شادی عمومی نرم می‌شد، با حضور مردم جان می‌گرفت، با تشریفات سلطنتی جهت می‌یافت و با حافظه فرهنگی ایرانیان استمرار پیدا می‌کرد. از این رو، مطالعه نوروز در عصر صفوی راهی برای فهم این نکته است که تاریخ قدرت را نمی‌توان فقط در فرمان‌ها، جنگ‌ها و نهادها جست، بلکه باید آن را در جشن‌ها، صداها، نگاه‌ها، میدان‌ها و آیین‌های مردمی نیز خواند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Afushta'i Natanzi, M. i. H. A. (1994). *The Selection of Reports on the Virtuous*. Scientific and Cultural Publications.
- Aghajari, H. (2001). *The Interaction of Religion and State in Safavid Iran*. Center for the Reexamination of Islam and Iran.
- Babaie, S., Babayan, K., Baghdiantz-McCabe, I., & Farhad, M. (2004). *Slaves of the Shah: New Elites of Safavid Iran*. I.B. Tauris.
- Chardin, J. (1988). *Travels in Persia, 1673-1677*. Dover Publications.
- Della Valle, P. (1892). *The Travels of Pietro Della Valle in India*. Hakluyt Society.
- Falsafi, N. (1968). *The Life of Shah Abbas I*. University of Tehran Press.
- Jafarian, R. (2000). *Religion and Politics in the Safavid Period*. Ansariyan Publications.
- Kaempfer, E., Floor, W., & Javadi, H. (1987). *Kaempfer's Persia: Extracts from the Amoenitates Exoticae*. Franz Steiner Verlag.
- Matthee, R. (2005). *The Pursuit of Pleasure: Drugs and Stimulants in Iranian History, 1500-1900*. Princeton University Press.
- Mirahmadi, M. (2023). *Religion and State in the Safavid Era*. Gostareh Press.
- Miri, V., & Pirmoradian, M. (2019). A Historical Analysis of the Synchronization of the Nowruz and Ghadir Festivals in the Safavid Era. *The Discourse of History*, 13(30), 49-69.
- Olearius, A. (1669). *The Voyages and Travels of the Ambassadors Sent by Frederick Duke of Holstein to the Great Duke of Muscovy, and the King of Persia*. John Starkey and Thomas Basset.
- Parsaeirad, A., Soltan-Ahmadi, B., & Parsaeirad, A. (2020). Explaining Musical Life in the Safavid Era Based on Texts and European Travelers' Travelogues. *Art and Civilization of the Orient*.
- Qumi, Q. A. i. S. a.-D. H. (1980). *Summary of Histories*. University of Tehran Press.
- Ranjbar, M. A., & Mousavi, M. S. (2019). Iranian Customs and Traditions in the Safavid Era from Jean Chardin's Perspective. *The Discourse of History*, 13(30).
- Ravandi, M. (1961). *The Social History of Iran*. Amir Kabir Publishing House.
- Rumlu, H. B. (2005). *The Best of Histories*. Asatir Publications.
- Savory, R. M. (1980). *Iran under the Safavids*. Cambridge University Press.
- Sepehri, S. (2017). The Nowruz Ritual in the Safavid Period. *Center for the Great Islamic Encyclopaedia*. <https://www.cgie.org.ir/fa/news/156039/>
- Shahbazi, A. S. (2000). NOWRUZ ii. In the Islamic Period. *Encyclopaedia Iranica*. <https://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-ii/>
- Tavernier, J.-B. (1889). *Travels in India*. Macmillan.
- Turkmen, I. B. M. (1971). *The World-Adorning History of Abbas*. Amir Kabir Publishing House.
- Turkmen, I. B. M. (1978). *History of Shah Abbas the Great: The World-Adorning History of Abbas*. Westview Press.
- Zarneshan, Z., & Jafari, M. (2012). Nowruziyeh and Nowruziyeh Writing in the Safavid Era. *Historical Researches*, 3(2), 65-88.